

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Поляк Ю. П.,

*ад'юнкта кафедри кримінального процесу та криміналістики
Львівського державного університету внутрішніх справ*

poliaklex@ukr.net

ORCID: 0000-0003-4630-7676

Поляк Ю. П., Застосування технічних засобів під час проведення слідчого експерименту.

У статті висвітлюються проблеми застосування технічних засобів під час проведення такої слідчої (розшукової) дії як слідчий експеримент. Для цього проаналізовано практику органів досудового розслідування, експертних установ та наукову літературу. Оскільки метою проведення даної процесуальної дії є перевірка і уточнення важливих для досудового розслідування відомостей, наголошується на потребі обов'язкового використання різноманітних технічних засобів, що будуть найбільш доцільними та ефективними залежно від обставин події кримінального правопорушення.

Звертається увага на випадки, коли слідчий експеримент необхідно проводити у житлі чи іншому володінні особи. В такому разі обов'язковим засобом фіксації буде виступати відеокамера, для нормальної роботи якої впродовж усієї процесуальної дії доцільно мати про запас кілька повербанків та значного обсягу (32 чи більше Гб) носій інформації. Для надання безпосередньої технічної допомоги рекомендується залучати до проведення слідчого експерименту спеціаліста, що володіє спеціальними навичками застосування технічних та інших засобів. Це дасть змогу слідчому зосередитися на складанні протоколу, якісній організації слідчого експерименту та досягненні мети його проведення, а спеціаліст забезпечить його якісну фіксацію і належне оформлення додатків.

Наведено рекомендації щодо застосування під час слідчого експерименту не тільки таких стандартних засобів фіксації як фотоапарат чи відеокамера, але й криміналістичної валізи, різних засобів освітлення, вимірювальних приладів (лазерного далекоміру, мірного колеса, шумоміру, пристрою для визначення швидкості TruCAM), засобів для реконструкції події чи створення наближених до неї умов (розпилювачів води, вентиляторів) тощо. Зважаючи на різноманіття технічних засобів, наголошується на потребі дотримання слідчим вимог ст. 104 КПК України щодо детального опису в протоколі характеристики технічних засобів та носіїв інформації, на які слідчий експеримент фіксується.

Ключові слова: докази, досудове розслідування, перевірка і уточнення відомостей, процесуальна дія, слідчий.

Poliak Yu. Use of technical means during an investigative experiment.

The article highlights the problems of using technical means during such an investigative (search) activity as an investigative experiment. For this purpose, the practice of pre-trial investigation bodies, expert institutions and scientific literature have been analyzed. Since the purpose of this procedural action is to verify and clarify information important for the pre-trial investigation, it emphasizes the need for mandatory use of a variety of technical means, which will be most appropriate and effective depending on the circumstances of the criminal offence.

Attention is drawn to cases when an investigative experiment should be conducted in the housing or other property of a person. In this case, a video camera will be a mandatory means of recording, for the normal operation of which during the entire procedural action it is advisable to have several powerbanks and a significant amount (32 GB or more) of data storage device in reserve. To provide direct technical assistance, it is recommended to involve a specialist who has special skills in using technical and other means in conducting an investigative experiment. This will allow the investigator to focus on drawing up a protocol, high-quality organization of the investigative experiment and achieving the purpose of its implementation, and the specialist will ensure its high-quality recording and proper design of applications.

Recommendations are given for the use during the investigative experiment of not only such standard means of fixation as a camera or video camera, but also a forensic briefcase, various means of lighting, measuring devices (laser range measuring device, measuring tape, sound level meter, speed gun TruCAM), means for reconstructing an event or creating conditions close to it (water sprayers, fans), etc. Taking into account the variety of technical means, it is noted that the investigator must comply with the requirements of Article 104 of the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding a detailed description in the protocol of the characteristics of technical means and information carriers using which the investigative experiment is recorded.

Key words: evidence, pre-trial investigation, verification and clarification of information, procedural action, investigator.

Постановка проблеми. Кримінальне процесуальне законодавство України обов'язок доводити винуватість особи покладає на сторону обвинувачення, до якої віднесено в першу чергу слідчого, дізнавача, їх керівників та прокурора. При цьому вони повинні не лише зібрати докази, але й вжити заходів для їх перевірки та оцінки. У багатьох випадках це можна здійснити шляхом проведення такої слідчої (розшукової) дії як слідчий експеримент. Однак на практиці слідчі та дізнавачі не завжди використовують можливості слідчого експерименту та під час його проведення допускають помилки, в тому числі пов'язані із застосуванням технічних засобів. Це в свою чергу призводить до того, що результати слідчого експерименту повністю чи частково не можливо використати як доказ в суді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку наукових основ проведення слідчого експерименту зробили В. П. Бахін, Р. С. Белкін, В. С. Кузьмічов, Є. Д. Лук'янчиков, М. В. Салтєвський, К. О. Чаплинський та В. Ю. Шепітько. Проблеми тактики проведення слідчого експерименту в останній час у своїх працях досліджували Т. М. Балицький, Р. Х. Бічурін, Г. І. Вальчишин, Є. О. Гусаченко, М. М. Єфімов, С. О. Жувака, І. І. Іванчишин, О. А. Калганова, Н. Г. Ковальова, І. І. Колеснік, І. В. Пиріг, Н. З. Рогатинська, В. М. Стратонов, Ю. А. Чаплинська, О. К. Чернецький та інші. Однак, багато питань у цій сфері, особливо щодо застосування технічних засобів, залишаються невирішеними та дискусійними, що в свою чергу негативно позначається на ефективності роботи слідчих і дізнавачів під час розслідування різних видів кримінальних правопорушень.

У статті **поставлено за мету** проаналізувати положення чинного законодавства та думки науковців щодо тактики слідчого експерименту і запропонувати рекомендації для ефективного його проведення з використанням технічних засобів.

Виклад основного матеріалу. Слідчий, дізнавач чи прокурор мають право провести слідчий експеримент з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення. Він проводиться шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань [1]. Аналіз положень ст. 240 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) дає можливість стверджувати, що процесуальною підставою для проведення слідчого експерименту є наявність такої слідчої (розшукової) дії у Главі 20 КПК України, наявність відкритого кримінального провадження і процесуальних повноважень особи на його проведення, а фактичною – необхідність перевірити чи уточнити експериментальним шляхом отримані у ході розслідування фактичні дані.

Слід погодитися з думкою Т. М. Балицького, який зазначає, що до проведення слідчого експерименту ставиться декілька вимог, яких варто дотримуватися: 1) визначені законом підстави для його проведення; 2) визначена законом мета проведення; 3) забезпечення присутності необхідного кола осіб та роз'яснення їм їхніх прав і обов'язків; 4) віддзеркалення елементів завдань кримінального провадження; 5) необхідність захисту прав сторони захисту, а також охорони прав і законних інтересів потерпілого та інших учасників кримінального провадження; 6) дотримання правил щодо проміжку часу, в якому можливе проведення такої дії [2, с. 95]. Ю. А. Чаплинська пропонує дотримуватися таких основних тактичних умов проведення слідчого експерименту: 1) проведення слідчого експерименту в умовах, максимально наближених до тих, в яких відбувалася подія, факт або явище; 2) використання під час експерименту тих самих приладів, механізмів, пристроїв і матеріалів, що використовувалися під час злочинної події; 3) неодноразове та поетапне (стадійне) проведення дослідів і повторення випробувальних дій у змінних умовах; 4) обмеження кількості учасників слідчої (розшукової) дії та проведення необхідних експериментально-дослідницьких дій (випробувань), максимально схожих із тими, що мали місце насправді; 5) залучення свідка, потерпілого, підозрюваного до проведення

слідчого експерименту; б) проведення слідчого експерименту з кожним підозрюваним окремо (дослідницькі дії слід проводити з кожною особою окремо) [3, с. 46–47]. Також варто зауважити, що до умов проведення слідчого експерименту доцільно віднести ще й таке: відомості, що мають значення, вимагають перевірки чи уточнення; особа, що їх повідомила, погоджується прийняти участь у цій процесуальній дії; за допомогою інших процесуальних дій відомості перевірити чи уточнити неможливо; обстановка на місці, де буде проводитися слідчий експеримент, не зазнала суттєвих змін.

Процесуальні умови, як вказує Г. І. Вальчишин, достатньо чітко передбачені КПК України, а саме: за необхідності – участь спеціаліста; на розсуд слідчого (дознавача, прокурора) – вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складання планів і схем, виготовлення графічних зображень, відбитків та зліпків, які додаються до протоколу; на розсуд слідчого (дознавача, прокурора) – до участі в слідчому експерименті можуть бути залучені підозрюваний, потерпілий, свідок, захисник, представник; проведення слідчого експерименту допускається за умови, що водночас не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточення, не принижують їхні честь і гідність, не завдається шкода; про проведення слідчого експерименту складається протокол згідно з вимогами КПК України і у ньому докладно викладаються умови і результати слідчого експерименту; обов'язкова участь понятих [4, с. 115].

Виходячи з матеріалів судової та слідчої практики, можемо виокремити кілька місць, де може проводитися слідчий експеримент: 1) спеціально обладнане для дослідів і випробувань місце (зазвичай службовий чи інший кабінет у відділі поліції); 2) житло чи інше володіння особи, де сталася подія; 3) громадське місце, де сталася подія. Якщо слідчий експеримент буде проводитися у житлі чи іншому володінні особи, то відповідно до вимог ч. 5 ст. 240 КПК України він може проводитися лише за добровільної згоди особи, яка ним володіє, або на підставі ухвали слідчого судді [1]. У цьому випадку на етапі підготовки до слідчого експерименту слідчому чи дознавачу варто обов'язково вирішити питання про застосування безперервного відеозапису, а також укомплектувати додатково повербанками (не менше 2-х) та достатньо великим носієм інформації (32 Гб і більше) щоб мати можливість повністю зафіксувати процес та результати цієї процесуальної дії. Крім того, слід пам'ятати про існуючі процесуальні вимоги до застосування технічних засобів фіксації, викладені у КПК України. Аналіз 107 та інших статей КПК України дає нам підстави виокремити такі: 1) рішення про застосування технічних засобів фіксації під час досудового розслідування приймає особа, яка проводить відповідну процесуальну дію; 2) застосування технічного засобу фіксації обов'язкове, якщо про це клопоче хтось з учасників процесуальної дії; 3) виконання ухвали слідчого судді чи суду про проведення обшуку обов'язково фіксується за допомогою звуко- та відеозаписувальних технічних засобів, а сторона захисту має право це робити за допомогою відеозапису безперешкодно; 4) про застосування технічних засобів фіксування процесуальної дії її учасники повідомляються заздалегідь; 5) у протоколі вказується характеристика технічного засобу фіксації та носіїв інформації; 6) аудіо- та відеозапис процесуальної дії є додатком до протоколу; 7) оригінальний примірник носія інформації зафіксованої процесуальної дії зберігається у матеріалах кримінального провадження, а резервні копії – окремо; 8) незастосування технічних засобів фіксації у обов'язкових випадках тягне за собою недійсність відповідної процесуальної дії та отриманих результатів (окрім випадків, коли сторони не заперечують визнання такої дії чи результатів чинними).

У криміналістичній літературі тактику проведення будь-якої слідчої (розшукової) дії прийнято наводити у переважній своїй більшості у вигляді її умовного поділу на три етапи – підготовчий, робочий і заключний. З метою підвищення рівня проведення слідчого експерименту, пише Р. Х. Бічурін, у криміналістичній науці склалися загальні та окремі типові системи його підготовки і проведення. Окремі відбивають специфіку того або іншого експерименту у провадженнях щодо різних категорій кримінальних правопорушень. Загальну типову систему можна окреслити двома етапами: а) підготовка до виїзду на місце слідчого експерименту; б) підготовка після прибуття на місце слідчого експерименту (до його початку). Дії першого етапу включають в себе: визначення мети; визначення змісту і способів проведення дослідів; встановлення їх черговості; визначення кола учасників та черговість проведення з ними експериментальних дій; підготовка умов для їх участі; підшукування інших необхідних учасників; перевірку стану і готовності засобів криміналістичної техніки; підготовка комунікаційних засобів для учасників; забезпечення засобів безпеки; складання плану. Серед дій на другому етапі в першу чергу слід назвати: отримання відомостей про зміни в обстановці місця проведення процесуальної дії; забезпечення охорони місця проведення і безпеки учасників; безпосереднє визначення засобів зв'язку та сигналів між учасниками; інструктаж учасників [5, с. 17–18].

Після проведення організаційних заходів на підготовчому етапі слідчий (дознавач) переходить до робочого етапу слідчого експерименту. Узагальнивши думки науковців, І. В. Пиріг і В. В. Самсонова визначають такі основні тактичні прийоми проведення цієї слідчої (розшукової) дії: 1) проведення слідчого експерименту в умовах, максимально наближених до тих, у яких відбувалася подія, факт чи явище; 2) використання за можливості тих же знарядь, засобів і предметів, які використовувалися під час вчинення кримінального правопорушення; 3) неодноразове (не менше 3-х разів) повторення однорідних випробувань зі змінами умов експериментів; 4) розбиття експериментів на стадії та поетапне їх проведення; 5) оптимальне обмеження кількості учасників слідчого експерименту; 6) проведення експериментальних дій з кожним підозрюваним окремо; 7) підтримання психологічного контакту з учасниками; 8) спостереження за поведінкою осіб, за участю яких проводяться досліди чи випробування; 9) зіставлення дій, які відтворює особа, з реальною обстановкою на місці події та надання та надання можливості пояснити наявні розбіжності [6, с. 284]. Варто погодитися із твердженням, що слідчий експеримент одночасно може бути як корисним для встановлення істини, так і за умови неправильного чи некоректного його проведення шкідливим та таким, що унеможливує подальше ведення слідства. Наприклад, підозрюваний, маючи на меті ухилення від відповідальності, може використати участь у цій процесуальній дії як спосіб протидії розслідуванню (планує втекти та переховуватися від слідства, знищити сліди кримінального правопорушення, обмінятися інформацією з співучасниками тощо) [7, с. 141]. Використання технічних засобів може цьому завадити та нейтралізувати прояви протидії розслідуванню.

Саме на робочому етапі слідчого експерименту найбільш активно використовуються технічні засоби. Вважаємо за доцільне згрупувати їх таким чином: 1) технічні засоби фіксації ходу і результатів слідчого експерименту (фотоапарат чи відеокамера); 2) технічні засоби, що допомагають належним чином оформити додатки до протоколу (наприклад, такі складові криміналістичної валізи як канцелярське приладдя, дактилоскопічна плівка чи скотч, пакувальні матеріали тощо); 3) технічні засоби, що сприяють проведенню слідчого експерименту (різні засоби освітлення; вимірювальні прилади (лазерного далекоміру, мірного колеса, шумоміру, пристрою для визначення швидкості TruCAM); засоби для реконструкції події чи створення наближених до неї умов (розпилювачів води, вентилятори).

Більш детально хочеться зупинитися на застосуванні під час слідчого експерименту відеозапису. Такий спосіб фіксації стає найбільш поширеним під час досудового розслідування, оскільки в повній мірі дає можливість дотримуватись вимог, що висловлені Верховним Судом. Так, проведення слідчого експерименту у формі, що не містить ознак відтворення дій, обстановки, обставин події, проведення дослідів чи випробувань, а посвідчує виключно проголошення підозрюваним зізнання у вчиненні кримінального правопорушення – належить розцінювати як допит [8]. Саме відеозапис наочно може показати яким чином проводився слідчий експеримент та чи наявні або відсутні під час його проведення необхідні елементи.

Відеокамеру слід включати з моменту, коли слідчий (дознавач) розпочинає заповнювати протокол, але у будь-якому випадку до моменту проникнення у житло чи інше володіння особи. На відеозаписі повинно бути чітко видно і чути інформацію про кожного учасника слідчого експерименту (зазвичай це його прізвище, ім'я та по батькові, рік народження та місце проживання), а також повідомлення про застосування і характеристику того чи іншого технічного засобу фіксації та носій інформації. Також варто обов'язково зафіксувати пропозицію особі, з якою проводиться слідчий експеримент, розказати і продемонструвати як відбувалися подія чи явище та його згоду на цю пропозицію.

З основних операторських прийомів відеозапису можна виокремити панорамування, наїзд та від'їзд. Панорамування – зйомка відеокамерою, що перебуває в русі. Воно буває статичне і динамічне. Панорами повинні починатися і завершуватися статичними кадрами, оскільки в іншому разі вони будуть погано пов'язуватися з сусідніми епізодами відео. Доцільно робити зупинки для окреслення важливих об'єктів. Тут потрібно застосовувати наїзд – плавний перехід від загального до середнього та детального. Від'їзд – протилежний попередньому прийому і дає змогу підтримати орієнтацію в обстановці після епізодів, що зняті крупним чи детальними планами або ж для вводу в кадр інших осіб після показу основного персонажу (учасника) [9, с. 149–150]. Вважаємо, що досить перспективним напрямом фіксації ходу і результатів слідчого експерименту, який проводиться на відкритій місцевості, є використання можливостей дронів.

Висновки. Більшість науковців переконані, що слідчий експеримент є однією з найбільш трудомістких і організаційно складних слідчих (розшукових) дій. Це пов'язано з тим, що під час його про-

ведення задіяна значна кількість осіб, проводяться експериментальні дії, відтворюється обстановка, застосовуються різноманітні технічні засоби. Їх можна розділити на три групи: технічні засоби фіксації ходу і результатів слідчого експерименту; технічні засоби, що допомагають належним чином оформити додатки до протоколу; технічні засоби, що сприяють проведенню слідчого експерименту. Застосування технічних засобів також можна розглядати як спосіб запобігання протидії розслідуванню та гарантування дотримання прав учасників процесуальної дії.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Балицький Т. М. Слідчий експеримент в системі слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ірпінь, 2015. 216 с.
3. Чаплинська Ю. А. Слідчий експеримент (організаційний аспект). Криміналістичний вісник. 2013. № 1 (19). С. 43–48.
4. Вальчишин Г. І. Умови проведення слідчого експерименту під час розслідування дорожньо-транспортної пригоди і тактичні прийоми їх забезпечення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. 2018. Вип. 51. Т. 2. С. 113–116.
5. Бічурін Р. Х. Особливості слідчого експерименту під час розслідування вбивств із хуліганських мотивів. Вісник ХНУВС. 2015. № 1 (68). С. 15–22.
6. Пиріг І. В., Самсонова В. В. Організація і тактика слідчого експерименту при розслідуванні крадіжок на території садівницьких товариств і дачних кооперативів. Вісник ЛугДУВС ім. Е. О. Дідоренка. 2016. № 3. С. 280–288.
7. Стратонов В. М., Чесакова М. С. Тактика проведення слідчого експерименту в умовах протидії розслідуванню злочинів. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького. Серія Право. 2018. № 5 (17). С. 139–144.
8. Верховний Суд роз'яснив, коли проведення слідчого експерименту належить розцінювати як допит, що немає в суді доказового значення (у справі № 489/5879/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98327517>
9. Криміналістика: підручник / Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Духенюк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. – 3-тє вид., переробл. та допов. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 948 с.